

УДК 378.633.011.31:37.015.3

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ЯК ЧИННИК
ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ
ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ****Ганна Романова***Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги 54/1, 03680 Київ, Україна*

Висвітлено такі аспекти психолого-педагогічної підготовки викладачів вищої школи, як цілі, зміст і технології навчання. Наведено дані щодо усвідомлення викладачами цілей їх навчання на тренінг-курсах. Проаналізовано досвід реалізації тренінг-курсів для викладачів. Тренінгову підготовку викладачів розглянуто як чинник їхньої професійної самореалізації.

Ключові слова: психолого-педагогічна підготовка викладачів, тренінг, професійна самореалізація викладачів, тренінгові технології навчання.

Проблема підготовки викладачів вищої школи, зокрема економічної, виникла не сьогодні, але є актуальною. Її витoki знаходимо за радянських часів, коли загальної системи підготовки викладачів вищих навчальних закладів не було. Оновлення сучасної освітньої парадигми ставить нові вимоги до підготовки викладачів. Зокрема, втілення ідей гуманізації та індивідуалізації освіти неможливе без опанування викладачами вмінь визначати та брати до уваги в навчанні психологічні особливості студентів. Запровадження болонських ініціатив, введення кредитно-модульної системи передбачає оволодіння відповідною педагогічною технологією. Застосування дистанційного навчання також потребує спеціальної підготовки. Отже, питання, пов'язані з підготовкою викладачів на рівні вищої школи, потребують нагального вирішення.

Цим питанням присвячені праці Я. Бельмаз [1], С. С. Вітвицької [2], Н. В. Гузій [3], В. А. Козакова [4], І. Г. Облеса [5], О. М. Пехоти [6] та ін. Зокрема, Я. Бельмаз зазначає, що Україна тільки намагається робити перші кроки у напрямі спеціальної підготовки викладачів ВНЗ, тоді як у США вже є певний досвід розв'язання цього питання, втіленням чого є національна програма "Підготовка майбутніх викладачів" ("Preparing Future Faculty" – PFF) [1, с. 110].

В. А. Козаков, акцентуючи на актуальності проблеми неперервної освіти для викладачів вищої школи, розглядає два аспекти професіоналізації викладацької діяльності: базову підготовку та неперервне навчання [4].

Перший аспект, на його думку, певною мірою можна вирішити шляхом масової психолого-педагогічної підготовки студентів у непедагогічних університетах, оскільки їхні випускники матимуть необхідну підготовку для подальшої діяльності викладача, яким би шляхом вони до цього не прийшли. Такий підхід з 1995 р. запроваджено у Київському національному економічному університеті (КНЕУ) і він себе виправдав, оскільки за останнє десятиріччя до педагогічного складу університету увійшло чимало його випускників, які ще на рівні бакалаврату здобули другу спеціальність “викладач економіки”. Відповідно до другого аспекту визначають деякі принципові позиції щодо навчання викладачів, зокрема:

1. Неприйнятність щодо використання традиційної для ВНЗ організації навчання (лекції, семінари, жорсткий контроль тощо).
2. Пріоритетність засвоєння новітніх технологій навчання студентів: саме ця складова компетентності викладача ніколи не була предметом інституційованої освіти; ефективність навчання визначається не стільки тим, що вивчають, скільки тим, як вчать.
3. Константність занурення викладачів у процесі навчання у техніку, прийоми, методи, способи, технології, програми.
4. Інваріантність змісту предметного навчання викладачів з метою нейтралізації предметної гетерогенності групи слухачів, що, здебільшого, складається з представників різних кафедр.
5. Практичність предметної апробації засвоєного викладачем у процесі навчання: можливість для слухача впевнитися у тому, що засвоєне ним на “психолого-педагогічному змісті” “спрацьовує” і на його предметі, отже, є фундаментальним для його діяльності [4, с. 110–111].

І. Облес розглядає два види професійної підготовки викладачів ВНЗ. Перший характеризується наявністю внутрішньовузівського, своєрідного досвіду професійної підготовки молодих викладачів, який не є обов’язковим для впровадження в інших навчальних закладах. Він реалізується за ініціативою адміністрації та науково-педагогічного колективу, переважно у таких формах, як спеціальні курси (“школи молодих викладачів”), науково-методичні семінари, наставництво, і має бажаний, проте необов’язковий характер. Другий напрям професійної підготовки викладачів вищої школи – магістратура за спеціальністю 8.000005 – Педагогіка вищої школи, що згідно з нормативно-законодавчою базою має забезпечити підготовку кадрів для науково-дослідної й педагогічної діяльності [5]. Автор зосереджує увагу на перевагах другого напрямку, і з цим можна погодитись, якщо йдеться про базову педагогічну підготовку. Водночас, зауважимо, магістратура не вирішує проблеми неперервної освіти викладачів.

Отже, є низка невирішених питань, пов'язаних з психолого-педагогічною підготовкою викладачів ВНЗ, зокрема, це стосується цілей, змісту і технологій навчання. Тема статті є актуальною, а її мета – певною мірою висвітлити поставлені питання, спираючись на досвід підготовки викладачів у КНЕУ.

Важливе значення має, як усвідомлюють цілі психолого-педагогічної підготовки викладачі. Зокрема, під час анкетування викладачів на початку їх навчання на тренінг-курсах КНЕУ “Формування психолого-педагогічної компетентності викладачів” показовим було те, що їхні відповіді про власні цілі навчання умовно можна поділити на три групи. Перша група відображає конкретні навчальні цілі, сформульовані, здебільшого, у вигляді умінь, серед яких значне місце посідають комунікативні, а також вміння мотивувати студентів та вміння застосовувати інноваційні методи навчання. Друга група відображає, навпаки, загальні цілі, пов'язані з формуванням професійної компетентності в цілому, із світоглядними позиціями та самореалізацією. Привертає увагу, що викладачі розглядають розвиток себе як особистості та професіонала як єдине ціле. Третя група відповідей характеризується поєднанням конкретних та загальних цілей.

Н. В. Гузій зазначає, що специфічним результатом творчої самореалізації педагога є сформованість у нього готовності до подальшого професійного самовдосконалення як показник зрілості та розвиненості особистості педагога-професіонала [3, с. 156]. Погоджуючись із цією думкою, зазначимо, що загальною метою психолого-педагогічної підготовки викладачів, з нашого погляду, є створення сприятливого для професійної самореалізації викладачів контексту.

Досвід проведення тренінгів для викладачів свідчить про те, що цілі навчання на тренінг-курсах можуть змінюватись чи варіювати залежно від індивідуально-психологічних особливостей слухачів, їхніх запитів, соціально-психологічних особливостей навчальних груп, потреб університету щодо вдосконалення певних аспектів навчального процесу тощо. Відповідно, навчальний зміст і навчальні технології не можуть бути сталими. Зокрема, коли 2000 р. у КНЕУ групою викладачів кафедри педагогіки та психології (авторський колектив у складі 19 осіб, зокрема М. В. Артюшина, Л. А. Колесніченко, Г. М. Романова) було започатковано тренінг-курс “Сучасні методи навчання”. Його метою було актуалізувати потребу поступового переходу від традиційної лекційно-семінарської форми до широкого застосування активних методів навчання. Це завдання вирішувалося протягом п'яти років. Тренінг-курс пройшов певний шлях становлення змісту, форм, методів навчання від первісної апробації на кафедрі перед колегами до процесу підвищення кваліфікації викладачів. З часом з'явилися нові теми, зумовлені актуальними проблемами вдосконалення навчального

процесу й підвищення якості викладання в КНЕУ, зокрема “Тренінгові методи навчання”, “Самостійна робота студентів в університеті”, “Індивідуально-консультативна робота зі студентами”, “Групові форми самостійної роботи студентів”. Постійний зворотний зв'язок у процесі тренінг-курсів, опитування, які проводили незалежні експерти науково-методичного центру КНЕУ, досвід реалізації тренінгового навчання засвідчили його ефективність щодо формування у викладачів відповідних умінь.

Проте інтенсивний пошук шляхів удосконалення тренінгової підготовки викладачів в русі тих інноваційних процесів, які відбуваються у вищій економічній освіті сьогодні, сприяв створенню нового тренінг-курсу “Формування психолого-педагогічної компетентності викладачів” (авторський колектив у складі 23 осіб, серед яких Л. О. Савенкова, О. М. Котікова, Г. М. Романова). Його загальною метою є формування вмінь, що забезпечують ефективне викладання та реалізацію професійної компетентності викладачів, способів їх розвитку і вдосконалення. Відповідно до мети розроблено навчальний зміст. Предметом цього тренінг-курсу є складові професійної компетентності викладача: проектування навчального процесу, діагностування особливостей суб'єктів навчання, здійснення навчально-виховних функцій, забезпечення ефективної комунікації, організації навчання студентів та зворотного зв'язку у вищому закладі освіти. Основу елементів бази знань цього курсу становлять категорії та поняття, що розкривають сутність психолого-педагогічної компетентності викладача, закономірності процесу навчання студентів, механізми управління навчанням. Тематичний план тренінг-курсу наведено у таблиці.

Тематичний план тренінг-курсу „Формування психолого-педагогічної компетентності викладачів”

Блоки тем, теми	Години
1	2
1. Вступ до тренінг-курсу. Психолого-педагогічна компетентність викладачів у запровадженні інноваційних навчальних технологій	4
<i>Комунікативні вміння</i>	
2. Комунікативна компетентність викладача	4
3. Розвиток та вдосконалення інтерактивних здібностей	4
4. Застосування кооперативних технологій навчання	4
5. Асертивна поведінка та емпатія у викладацькій діяльності	4
<i>Діагностичні вміння</i>	
6. Міжособистісні стосунки та мікроклімат у групі в освітній організації як необхідні умови ефективної викладацької діяльності	4

Закінчення табл.	
1	2
7. Діагностування здатності студентів до навчання	4
8. Стили викладацької діяльності	4
9. Дослідження та урахування в навчанні психологічних особливостей студентів	4
<i>Гностичні вміння</i>	
10. Розробка та використання навчальних текстів як засіб активізації навчальної діяльності	4
11. Застосування навчальних ситуацій, кейсів	4
12. Диференційований підхід до СРС	4
13. Мотивація навчальної діяльності студентів	4
14. Забезпечення творчого рівня засвоєння знань на основі застосування інтелект-карт	4
<i>Організаторські вміння</i>	
15. Самоуправління у діяльності викладача	4
16. Організація СРС	4
17. Організація індивідуально-консультативної роботи зі студентами	4
18. Організація навчально-професійних тренінгів	4
19. Організація роботи з великими аудиторіями студентів	4
<i>Зворотний зв'язок та корекційні вміння</i>	
20. Адекватна самооцінка викладача як основа успішної взаємодії з оточуючими	4
21. Інтерактивний зворотний зв'язок та корекція результатів навчання	4
<i>Проектувальні вміння</i>	
22. Проектування навчальних технологій	4
23. Управління проектною діяльністю студентів	4
24. Презентація проектів слухачів	4
Всього:	96

Отже, тренінг-курс розрахований на 96 аудиторних годин і охоплює шість взаємопов'язаних змістових блоків, розподілених за групами вмінь,

наявність яких свідчить про сформованість психолого-педагогічної компетентності у викладачів, а саме: проєктувальні, діагностичні, гностичні, комунікативні, організаторські, контролю та корекції.

Зосередимо увагу на ефективності тренінгових навчальних технологій, які застосовують у процесі підготовки викладачів. Тренінг як вид навчання можна розглядати у декількох перспективах. За своєю метою тренінг – це навчання технологіям дії. За своїм змістом – певна концепція реальності. За формою – інтерактивне навчання, у якому учасники активно діють і взаємодіють один з одним та з тренером [7, с. 11]. На думку О. Сидоренко, будь-який тренінг є психологічним за своєю сутністю, як би його не називали: бізнес-тренінг, корпоративний тренінг, тренінг продажів, професійний тренінг тощо [7, с. 18–22]. Отже, тренінгове навчання викладачів є саме психолого-педагогічною їх підготовкою.

Тренінгова форма дає змогу будувати навчальну діяльність слухачів на основі їх власного досвіду відповідно до потреб аудиторії та індивідуально-психологічних особливостей викладачів, соціально-психологічних властивостей тренінгових груп, що є втіленням особистісно орієнтованого підходу і відповідає загальним принципам андрагогіки як науки про навчання дорослих. Важливою також з приводу принципів навчання викладачів здається така думка: “Принцип поголовного примусового навчання – головний ворог навчання. Примус викликає протест або апатію, залежно від темпераменту” [7, с. 17].

Тренінговий режим забезпечує інтенсивне засвоєння необхідних умінь у процесі активної творчої діяльності. І головне, на нашу думку, саме тренінгова підготовка якнайкраще сприяє самореалізації викладачів. За давнім афоризмом, знання – це те, що залишається, коли все позабув. Заплановані результати тренінгів здебільшого виявляються у вигляді конкретних умінь, тоді як реальні результати можуть бути дещо іншими. У позитивних випадках це може бути переоцінка цінностей, сприйняття нових ідей, подолання власних стереотипів у викладанні, народження своїх концепцій, досвід творчої взаємодії з іншими, тобто, все те, що ми пов’язуємо із саморозвитком і що зумовлює нас до самореалізації.

З приводу технологій навчання викладачів звернемося до досвіду тренінгової підготовки у КНЕУ. У процесі тренінг-курсу “Формування психолого-педагогічної компетентності викладачів” застосовують комплекс методів: інформаційно-презентативні (презентації, міні-лекції, бесіди, розповіді, покази, демонстрації, ілюстрації), алгоритмічно-дійові (мозкові атаки, дискусії, кейси, робота в малих групах, рольові та дидактичні ігри), самостійно-пошукові (робота з літературою, письмові творчі роботи, проєктування). Співвідношення методів та форм роботи в ході кожного окремого тренінгу має індивідуальний характер, оскільки визначається

специфікою його цілей та завдань, але загальна концепція проведення тренінг-курсу передбачає наявність у кожному тренінгу таких структурних елементів:

- організаційні заходи (повідомлення теми, мети, плану та процедури тренінгу, визначення правил та принципів роботи);
- актуалізація опорних знань (обговорення досвіду слухачів, аналіз виконання випереджувальних завдань);
- інформаційні блоки;
- блоки практичних завдань;
- блоки активізації (цікаві факти, приклади та рекомендації);
- зворотний зв'язок (обговорення результатів виконання всіх завдань, які даються до тренінгу на початку його проведення, анкетування, загальний аналіз результатів тренінгу, презентації робіт слухачів та їх оцінювання).

Додатково з аудиторною роботою викладачам пропонують розробити педагогічний проект. Це може бути проект технології вивчення будь-якої теми своєї навчальної дисципліни, проект вдосконалення певних аспектів навчального процесу, проект запровадження педагогічних інновацій тощо. Для ефективності його реалізації здійснюють індивідуально-консультативну роботу. Контроль і оцінювання результативності проходження тренінг-курсу спочатку здійснювали за результатами виконання проекту та його презентації. З метою їх вдосконалення у 2007/08 навчальному році було започатковано рейтингову систему оцінювання, що бере до уваги поточну успішність (оцінювання роботи слухачів на тренінгах) та підсумкову оцінку за виконання педагогічного проекту і його презентацію.

Досвід проведення тренінгів свідчить про те, що викладачі відчувають потребу у професійному спілкуванні, у спільному вирішенні проблемних ситуацій. Тренінг є за своєю сутністю творчою лабораторією, де відбувається обмін досвідом, народжуються нові ідеї та інноваційні підходи до викладання. Зокрема, під час проведення тренінг-курсів почали з'являтися такі форми навчальної роботи, як спільні проекти слухачів, проведення колективних творчих справ.

Отже, тренінгова підготовка викладачів є чинником їхньої професійної самореалізації і якнайбільше відповідає особливостям особистісно орієнтованого підходу до навчання на гуманістичних засадах. Навчання викладачів у тренінговому режимі не тільки забезпечує інтенсивне засвоєння необхідних умінь у процесі активної творчої діяльності, але й створює сприятливий для розвитку особистості контекст. У подальшому передбачається продовжити дослідження можливостей та умов тренінгової підготовки викладачів вищої школи, зокрема, вищих економічних навчальних закладів.

1. *Бельмаз Я.* Нове бачення підготовки майбутніх викладачів ВНЗ у США // Людинознавчі студії: Зб. наук. пр. Дрогобицьк. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка / Ред. кол. Т.Біленко (головний редактор), О. Кобрій, В. Кемінь, Є. Підступа та ін. Дрогобич, 2007. Вип. 14. С. 110–117.
2. *Вітвицька С. С.* Основи педагогіки вищої школи: Метод. посіб. для студ. магістратури. К., 2003.
3. *Гузій Н. В.* Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та історичні аспекти: Монографія. К., 2004.
4. *Козаков В. А., Дзвінчук Д. І.* Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах. К., 2003.
5. *Облес І. Г.* Професійна підготовка викладача вищого навчального закладу: проблеми і перспективи // Вища освіта України – дод. 3 (т.5). Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти”. 2007. С. 168–171.
6. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навч. посіб. / О. М. Пехота, В. Д. Будаєв, А. М. Старєва та ін.; За ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. К., 2003.
7. *Сидоренко Е. В.* Технологии создания тренинга. От замысла к результату. СПб., 2007.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL TRAINING AS A FACTOR OF ECONOMIC UNIVERSITY TEACHER'S PROFESSIONAL SELF-ACTUALIZATION

Hanna Romanova

*Vadym Hetman National Economic University of Kyiv
Peremoha Ave, 54/1, UA – 03680 Kyiv, Ukraine*

This article is dedicated to some aspects of psychological and pedagogical training of higher school teachers such as goals, content and teaching technologies. It presents the important data concerning teachers' understanding of their studying purposes during the training courses and gives thorough analysis of the teacher training courses realization experience. Teacher training courses are considered to be a factor of teacher professional self-actualization.

Key words: psychological and pedagogical training of teachers, training, teacher professional self-actualization, training technologies of teaching.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА КАК ФАКТОР
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА**

Анна Романова

*Киевский национальный экономичный университет имени Вадима Гетьмана
пр. Перемоги 54/1, 03680 Киев, Украина*

Освещены такие аспекты психолого-педагогической подготовки, как цели, содержание и технологии обучения. Наведены данные об осознании преподавателями целей их обучения на тренинг-курсах. Проанализирован опыт реализации тренинг-курсов для преподавателей. Тренинговая подготовка преподавателей рассмотрена как фактор их профессиональной самореализации.

Ключевые слова: психолого-педагогическая подготовка преподавателей, тренинг, профессиональная самореализация преподавателей, тренинговые технологии обучения.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008